

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti ; FITZ JENŐ

B. sorozat 10. sz.

JUHÁSZ JÓZSEF :

SZÉKESFEHÉRVÁR OSTROMA
1490-BEN

1958

SZÉKESFEHÉRVÁR

Ez a tanulmány *Német világ Fehérvárott. — Városunk I. Miksa római király birtokában. (1490 nov. 17 — 1491 júl. 26)* címen először a SZÉKES-FEHÉRVÁRI SZEMLE 6 (1936) 1—12 lapjain jelent meg. A tanulmány mostani második kiadását a székesfehérvári múlt kitűnő kutatója, a húsz éve meghalt Juhász József emlékének szenteljük.

Kiadja

a FEJÉR MEGYEI HELYTÖRTÉNETI MUNKAKÖZÖSSÉG. Készült
2000 példányban. A kiadásért felelős dr. Fitz Jenő múzeumigazgató.

AMIDÓN 1490 április 25-én előkelő és néma közönség jelenlétében bezárult a fehérvári bazilika sírboltja Mátyás király tetemei felett, előlépett tizenkét vértés vitéz és a nagy uralkodó valamennyi országának címerét összetörte. A magyar állam jövődő sorsának végzetszerűen valóra vált szimbóluma volt ez, amely mintegy előre jelezte, hogy a középkori magyar nagyhatalom rövidesen ugyanúgy szét fog töredezni, mint ahogyan szertehullottak az országrészek köbe vésett jelvényei a Boldogaszony-templom csillogó márványán. A nagy király halála után hamarosan megindult bomlási folyamat lehetővé tette, hogy ellenséges had törjön az ország szívébe. Székesfehérvár súlyos anyagi és vér-áldozatot fizetett ama könnyelműségért, amellyel egyesek hazánk akkori sorsát intézték.

Első tekintetre különösnek tűnhetik fel, hogy Magyarország olyan előnyös körülmények között, mint amilyenekkel Hunyadi Mátyás jobb sorsra érdemes országát hátrahagyta, oly szédületes gyorsasággal szét-esett és védekezésre képtelenné vált. A dolog valóban különös, de kielégítő magyarázatra talál azokban a politikai viszonyokban, amelyek hazánkat a XV. század végén jellemezték. Ami pedig azokat az okokat illeti, amelyek pillanatnyilag a nemzet egységének megbontásához és erőinek gyors széteséséhez vezettek, azok most a királyválasztással voltak kapcsolatosak.

Sambucus azt állítja, hogy a haldokló Mátyás király különösen három dolgot ajánlott a betegágyát körülálló magyar urak figyelmébe. Nevezetesen, hogy fiát válasszák meg utódjának, távolítsák el Beatrixet és ne hanyagolják el zsoldos seregét. Az elbeszélés költött ugyan, de kitűnően sikerült, tömör összefoglalása ama feltételeknek, amelyek mellett Magyarország az európai államok sorában elfoglalt előkelő helyét és függetlenségét továbbra is megőrizhette és a szomorú hanyatlást kikerülhette volna.

Azonban — mint ismeretes —, a magyar urak e feltételek egyikét sem valószínűsítették meg, legkevésbé azt, amelyik a trón betöltésére vonatkozott. Bár esküvel fogadták meg valamennyien, hogy a fiatal János herceget uralkodójuknak elfogadják, mégis alig húnyt le szemét a nagy király, ígéretükről a legtöbben megfeledkeztek. Közöttük éppen azok, akik volt uruknak legtöbbet köszönhettek: felemelkedést, vagyont és méltóságot, s akik e mellett a politikai élet szövevényes útvesztőin is a legügyesebben tudtak mozogni. Különbösen is e korszak embereinek jellemző vonása volt, hogy könnyen kitértek a terhesnek vélt kötelezettség teljesí-

tése elől, mihelyt arra alkalom adódott. Végeredményben a magyar urak esküszegése és ármányos viselkedése elűtötte János herceget a koronától és Ulászló cseh királyt ültette Szent István trónjára.

Volt azonban még valaki, aki jogos igényekkel léphetett fel a magyar királyi méltóságot illetőleg: I. Miksa római király, a Habsburg-család fiatal és ambiciózus tagja. Igényeit az 1463-as soproni szerződésnek arra a pontjára alapította, amelyben a magyarok kötelezték magukat, hogy ha Mátyás király törvényes utód nélkül halna meg, III. Frigyes német—római császárt, vagy közvetlen leszármazottját fogadják el királyuknak. A feltételezett eset most elkövetkezett és III. Frigyes jogainak érvényesítését fiára, az említett I. Miksa római királyra bízta. A Habsburg-család trónrajutásához azonban ezidőszerint hiányoztak a szükséges feltételek. Egrészt nem volt pártjuk, másrészt pedig a császárnak Mátyás király ellen folytatott alattomos politikája és háborúi egész családját gyűlöletessé tették a magyarok szemében. A királyválasztó országgyűlés tehát kereken megtagadta a soproni szerződés végrehajtását.

Az a kérdés már most, hogy ha az a két tényező, amely az uralkodó személyét előre meghatározhatta volna, — mint a soproni szerződés, vagy az urak esküje Korvin János érdekében —, a királyi szék betöltésénél nem érvényesült, mégis miféle szempont vezette a választókat akkor, amikor e fontos ügyben döntöttek? Az események alapos vizsgálata arról győz meg bennünket, hogy Ulászló megválasztásánál főleg a rendek osztályérdeke és önző szempontja érvényesültek. A rendi korszak dualisztikus államrendszerében ugyanis a királyi hatalom és az „*una eademque nobilitas*”, a nemesség egyensúlyozó erőként hatottak egymásra. Mátyás uralkodása alatt az egyensúlyi helyzet felbillent a királyi hatalom javára, amely a maga akaratát, ha kellett, a rendek ellenére is megvalósította. Mindazonáltal Mátyás kormányzása önkényes színezete mellett is általános nemzeti szempontból előnyös lett volna, ha előnyeit nem csupán a király személye biztosította volna. Sajnos Mátyást egyéb irányú elfoglaltsága, főképpen pedig korai halála megakadályozták abban, hogy az általa használt kormányrendszert megszilárdítsa és továbbélésre képessé tegye. Így halála után nem szolgálhatott tovább a nemzet javára, sőt a rendiség brutális ellenhatását váltotta ki. Mert miután az ország sorsának intézése ismét a rendek kezébe került, ők hamarosan romba döntötték a nagy király-alkotta állam egész épületét. Megnyirbált jogaikat nemcsak visszaszerezték, hanem az uralkodó jogainak rovására ki is bővítették. A király hatalmát szűk korlátok közé szorították, azután kiválasztották azt a bábót, aki ilyen megkötések mellett is hajlandó volt vállalni a királyi méltóság súlyos terheit és akinek gyöngye egyénisége elég biztosíték volt arra, hogy a szűkre szabott kereteket energikus kézzel ne rombolja szét. Ezt az egyént találták meg a magyar urak Ulászló király személyében.

Még ez is talán rendben lett volna, ha az urak a gúzsbakötött királyi hatalom helyett maguk intézték volna az ország sorsát úgy, ahogyan azt a bekövetkezett súlyos körülmények megkívánták volna. Ha minden igyekezetükkel arra törekedtek volna, hogy az országot választottjuk, Ulászló királysága alatt meg is védelmezzék. Ez azonban nem történt meg. Így, amikor a királyválasztás miatt a másik két trónkövetelő: János Albert lengyel herceg, Ulászló öccse és a római király támadásra készültek, hogy fegyveres erővel szerezzék meg azt, amit békés úton elnyerniök nem sikerült, Magyarország határai, — hiányzott a megfelelő kormányzat és védelem —, nyitva állottak seregeik előtt.

A lengyel herceg ugyan még Ulászlóval szemben is gyengének bizonyult, de Miksa energikus fellépése komoly veszéllyel fenyegetett. 1490 augusztusában már látni lehetett, hogy a magyar királyság sorsa az Ulászló és Miksa közötti küzdelem végső kimenetelétől függ. Ekkor párt-híveik kölcsönösen biztosították egymást, aztán legnagyobb részük fagyos közönnyel szemlélte a helyzet alakulását, lelkében azzal az elhatározással, hogy ahhoz a félhez áll, amelyiknek a szerencse kedvez. Ez egyelőre a római király oldalára szegődött, aki miután október 4-én a Lajta-menti Brucknál átlépte Magyarország határát, ellenállás nélkül jutott el Szombathelyig. Október 19-én rövid ostrom után Szombathely is megadta magát, mire megkezdődött a magyar urak tömeges meghódolása. Rövidesen hűségnyilatkozatot tett a Dunántúl és a Délvidék valamennyi számottevő főura. Ezek legnagyobb része eredetileg Korvin János híve volt, majd a herceg bukása után a Habsburgok felé orientálódott. Ulászlót valójában soha el nem ismerték és most azonnal az ellenfél táborába siettek. A Kanizsaiak, a lindvai Bánffyok, a Széchyek stb. személyesen jelentették be meghódolásukat, mások, mint Ujlaky Lőrinc, Váradi Péter kalocsai érsek, a pécsi püspök, sőt maga a színleg Ulászlónak meghódolt Korvin János is, titkos követeket küldöttek Miksához, üzenvén, hogy nemsokára személyesen is megjelennek és segítik őt Buda elfoglalásában és a korona megszerzésében. De titokban meghódolt Zápolyai István is, pedig első-sorban az ő mesterkedései juttatták Ulászlót a magyar trónra, amiért bőven részesült is jutalomban.

Általában látszott a magyar urak viselkedésén, hogy a védelemre nem gondoltak, hanem szolgamódrá alkalmazkodtak a viszonyokhoz és mentették saját bőrüket. Állásfoglalásuk természetesen nem is volt őszinte, amit a római király titkára is észrevett, amikor a magyarok tömeges politikai pálfordulását megállapítva, bizalmatlanságának a következő szavakkal adott kifejezést: „*A magyar csak magyar, akinek sem hite, sem hűsége nem állandó!*”

Maga Miksa, aki csak nehezen tudott eligazodni a magyar politikai élet zűrzavaraiban, szintén megvető hangon nyilatkozott ellenfele egykori

híveiről. Tisztában volt vele, hogy hűségnyilatkozataikra nem igen építhet és hogy csak a maga erejében bízhat. Mivel pedig a körülmények rendkívül kedvezőek voltak számára, sietett azt minél gyorsabban kihasználni. Gyorsított menetben vonult Veszprém alá, amelynek püspöke, Vitéz János, a bécsi érsekség fejében önként megnyitotta kapuit. Így a nemzet alig két hónappal a koronázás után arra ébredt, hogy fővárosa ellen egy mindenre elszánt ellenség vonul, amelynek útjában már csak Székesfehérvár mocsár-övezte vára állott.¹

A harmincegy esztendő Miksa király kiváló szellemi tulajdonságai magasan kiemelkedett kortársai közül. Tudománynak, művészetnek lelkes híve és bőkezű támogatója, az irodalomnak pedig nemcsak kedvelője, hanem különféle ágaiban maga is művelője volt. Nyájasságával viszont alattvalói körében akkora népszerűsége tett szert, amilyenre a Habsburgok történetében sem előtte, sem utána nem volt példa. Életviszonyai hosszú ideig Nyugat Európához kötődtek, ahol felesége, Burgundi Mária halálával részállott németalföldi tartományok birtokáért hosszadalmas és veszélyes háborúba keveredett a franciákkal és lázadó alattvalóival. Ezekben a harcokban nőtt hadvezérré és az itt szerzett tapasztalatait értékesítette most Magyarországon. Ő szervezte a „*Landsknecht*”-ekből álló állandó zsoldos hadsereget, amelynek ez a magyarországi vállalkozás volt az első nagy erőpróbája. E mellett számos német fejedelem sietett csapatával együtt a már nagy hírű király segítségére. Így kíséretében volt Kristóf és György bajor, János és Frigyes szász hercegek, Zsigmond brandenburgi őrgróf stb.² Amikor ez a hadsereg Székesfehérvár elé érkezett, minden jel arra mutatott, hogy Ulászló magyar királyságának hamarosan vége szakad.

Az Ulászló-párt részéről ugyanis alig történt valami az ellenség feltartóztatására. Miksa már Veszprémnél táborozott, amikor végre gondoskodni akartak a koronázóváros védelméről. Azzal tisztában voltak, hogy Székesfehérvár elesése után szabaddá válik az út Budára, az ország fővárosába. Az ellenállás megszervezéséhez azonban pénz kellett volna, ezt pedig az urak nem voltak hajlandók adni. Ulászló tehát egyelőre sorsára hagyta az országot, Pozsonyba távozott, hogy Beatrixnál és a fekete segrnél próbáljon szerencsét.

Annyi mégis történt, hogy az országnagyok Báthory Istvánt és Kinizsy Pált, e korszak két leghíresebb magyar hadvezérét, kisebb had élén Székesfehérvár védelmére rendelték. A két vezér azonban nem kapott pénzt az expedíció támogatására. Pedig erre nagy szükség lett volna, mert a fehérvári vár gondozására az elmúlt hosszú békés korszakban kevés figyelmet fordítottak, úgy hogy már falai, bástyái omladoztak, a

szükséges várvédő felszerelés pedig csaknem teljesen hiányzott.* Hogy e hiányokon segítsenek, Báthory és Kinizsy a fehérváriaktól akart pénzt kipróbálni. Ez azonban nem sikerült. A kereskedő-, iparos- és földművelő elemekből álló polgárság nem látta a közelgő veszedelmet, amely életét és vagyonát fenyegette. Hivatkoztak arra, hogy a várost övező mocsárgyűrű elégséges védelmet nyújtott már a tatárok ellenében is, ennélfogva felesleges, hogy nagyobb költségekbe verjék magukat. Különben pedig a csak nemrég végbement koronázás anyagi erejüket teljesen kimerítette és így újabb terheket nem tudnak vállalni. Annyira mégis hajlandók voltak, hogy mintegy félezer katonát bebocsátottak a várba és ezek eltartásáról gondoskodtak. Amikor a két vezér látta, hogy az anyagi eszközök hiánya és az idő rövidsége miatt Székesfehérvár erőssége megfelelő védelmi állapotba nem hozható, s így annak megtartása legalább is kétséges, a várost sorsára bízta. Közben már feltűntek az ellenség előhadi, mire Báthory és Kinizsy az említett pár száz katonát hátra hagyván, kisdied seregükkel Tata irányában visszavonultak a főváros védelmére.³

Miksa rövid pihenő után megindult hadaival Veszprém alól. Míg a pártján lévő magyarok közül Székely Jakab és a Kanizsayak a Délvidéket hódoltatták, maga a római király november 16-án átkelt a Sárvíz mocsarain és egy mérőföldnyire a várostól, a széles mezőn tábort ütött. Még ugyanaz nap felszólította a várost, hogy térjen hűségére. Mivel erre tagadó választ kapott, azonnal hozzá látott az ostrom-munkálatok előkészítéséhez. Hogy katonaságát minél jobban felszerkentse, a várost — amint ez akkor általános szokás volt — szabad rablásra átengedte nekik. Megtiltotta azonban a templomok kifosztását és a barbár kegyetlenkedéseket.⁴

Azután kémeiket küldött előre, akiket magyar menekültek ruhájába öltöztetett. Ezek hírül hozták, hogy a városbeliek a nyugati külvárost — amelyik szemben a Palotai kapuval terült el** — felgyújtották, mivel erről az oldalról várták az ellenség támadását. Továbbá, hogy a várban sem elegendő katonaság, sem megfelelő hadiszerek nincsenek. Másnap, november 17-én reggel, a király egészen a város alá ment és uta-

* Az újabb kutatás ezeket a megállapításokat részben megcáfolta. 1473-ból maradt fenn Mátyás király utasítása Veszprém és Somogy megyékhez, a fehérvári vár építésének ügyében. Azok a hadmérnöki felmérések is, amelyek 1601-ből maradtak reánk, a vár XV. századi kialakítása mellett szólnak. Ha pedig Székesfehérvár erődítéseit Mátyás király modernizálta, annak falai és tornyai aligha omladozhattak 17 évvel később. Ha a vár nem is roskadozott, a hadikészültség természetesen sok megerősítést, kiegészítést tehetett szükségessé. (Szerk.)

** A középkorban Sziget volt a neve ennek a külvárosnak. (Szerk.)

sította Tüskés János lovászmestert, hogy az előhaddal a külvárosokat foglalja el. Ez alkalommal történhetett, hogy amikor az ellenség egyik különítménye megjelent a Budai külvárosban (ma Felsőváros), szembe-találta magát a városbeliek kisebb csoportjával. Ezek közé keveredett kíváncsiságból vagy merészségből a Szent Miklós káptalan iskolájának diáksága is, amelyet a támadók a katonasággal együtt elnyomtak és megölték.⁵

A külvárosok elfoglalásával egyidejűleg a Budai kapu külső hídfőjét védő köralakú bástyával*** szemben^a felállítottak 5—6 öreg ágyút, ugyanannyi sugárágyút, amelyekkel állandóan lőtték a falakat. Közben az egyik ágyú túl közel került a belső vár falaihoz, úgy hogy a várbeliek heves lövöldözése miatt komoly veszélybe került. Ez az incidens azonban a gyors és átütő erejű támadást már nem állíthatta meg. Az ágyútűz segítségével a Konrad Lang vezetése alatt álló svábok bevették a Budai kapuval szemben emelt erődöt. Ugyanakkor a bajor hercegek és János szász herceg csapatai, valamint a cseh zsoldosok keresztül gázoltak a várárkokon és megmászták a falakat. A mieink ekkor már elhagyták a rondellát, amelyet az ellenség azonnal megszállt. Kinyitották a vár kapuit, amelyeken most már szabadon nyomulhattak be a külvárosokban várakozó landsknechtek és a lovasság.

A lakosok fejveszetten menekültek, csupán néhány száz lovas és bátor polgár gyülekezett a bazilika és a királyi palota közötti téren (ma: Szabadság tér), hogy a szűk úton felvonuló ellenséget feltartóztassa. Asszonyok és gyermekek szörnyű jajvészékelése között folyt a harc, amelynek kimenetele nem lehetett kétes. A katonaság és a vele küzdő polgárság egy szálig elesett. A megvadult németek kíméletlenül leölték mindenkit, akit elcsíphettek, úgy hogy hamarosan 800—900 ember véres teteme feküdt a város utcáin.

Ugyanakkor megkezdődött a város kirablása. Fegyveres csoportok törtek be a házakba és a durvaság mindenféle nemével kényszerítették a polgárokat, hogy pénzüket, kincseiket és értékesebb javaikat adják elő. Ahol másképpen nem ment, kínzásoktól sem riadtak vissza.

Egy kisebb csapat meglepedkezve a királyi parancsról, Magyarország leggazdagabb templomának, a fehérvári bazilikának kirablására indult. Kálmáncsehy Domonkos prépost ugyan a városi tanáccsal együtt a templom erőd-tornyába menekült, ahová magával vitte egyházának nagy értékű szerelvényeit is, mindazonáltal a papság és a lakosság egy része

*** A Budai kaput védő nagy félköralakú rondelláról van itt szó. (A szerző helytelenül használja a bástya kifejezést, amely sokszögű alaprajzú erődítés.) A rondella nem a külső hídfőt védte (tehát a vár-árok külső oldalán állt), hanem magát a kaput, amely mellette, nyugat felé nyílt. (Szerk.)

elállotta a bazilika bejáratát. A túlerő azonban a templom belsejébe szorította őket. A küzdelem a királysírok védelmében tovább folytatódott, végül is a védők kegyetlen legyilkolásával végződött. A győzők azután Mátyás király tetemeit meggyalázták, majd a torony feljáratát igyekeztek betörni, hogy a templom kincseit megszerezzék. Ekkorra azonban már odaérkezett Miksa és katonáit a további kegyetlenkedésben és garázdálkodásban megakadályozta. A zsoldosok ugyan szerették volna Kálmáncsehyeket megostromolni, de a király és tanácsosai ezt nem engedték meg. A csapatokat visszarendelték a városon kívüli szekértáborba, ahová a római király kíséretével délután 2 óra körül szintén kivonult, miután a várba megfelelő őrséget helyezett és Michael Ehenheimet, — az események érdekes tollú krónikását —, a préposti udvarba küldötte, hogy annak készleteiből lássa el borral és élelemmel a sereget.

Ezzel a város elfoglalása tulajdonképpen be is fejeződött. Kint a szekértáborban nagy örömmel ünnepelt a győztes sereg. A király jutalomban részesítette mindazokat, akiknek a diadai kivívásában döntő szerepük volt. Egyesek a győzelem emlékére lovaggá avatott,⁷ másokat anyagiakkal jutalmazott. György bajor herceg például azt a házat kapta, amely a fehérvári várban a budai kapu közelében állott és előzőleg Albert udvarbíró tulajdona volt.⁸

A következő napon, november 18-án, tartotta Miksa király ünnepeles bevonulását az elfoglalt városba. Kíséretében voltak a német fejedelmeken és tanácsosain kívül a következő magyar főurak: kevéndi Székely Jakab,⁹ Széchy Miklós és Kanizsay László. Bár a bevonulást csapatainak viharos örömmujongása kísérte, a lovagias királyt nagyon elszomorította az a látvány, amelyet a sok temetetlen hulla és az elpusztított város külső képe nyújtott. Miksa Szent István sírját óhajtotta látni. Belépett a világhírű templomba, ahol azonban még gyászosabb kép tárult eléje. Állítólag már a templom ajtajában összerogyott a lova, amelyet rossz ómen gyanánt magyaráltak a vállalkozás kimenetelére vonatkozóan. Benn a templomban mintegy tíz holttest hevert szanaszét, mint a lefolyt barbár vérengzés tanújele. Joggal kiáltott tehát fel az egykorú krónikás: „*Vér áztatta a szentegyház padozatát!*” Ketten, úgy látszik, Mátyás király sírja védelmében szenvedtek hősi halált, mert ehhez egészen közel feküdt kihűlt tetemük s kiontott vérük barnára festette a márvány szarkofágot. A síremlék fölött a templom faláról a néhai nagy királynak Magyarország címerével díszített zászlója és fegyverzete függött. Miksa a rendkívüli látvány hatása alatt állítólag könnyezve olvasta Mátyás epitaphiumát, sírfeliratát; „*Sive mutabilem animo reputans fortunam, variatosque mortalium casus, sive gaudio redditae hostibus vicis, ipsius regressus.*” Azaz: „*Vagy a halandók mulandó sze-*

rencsését és változó sorsát fontolgatva, vagy a feletti örömeiben, hogy ellenségétől elpártolt, hozzá pedig visszatért a szerencse”, — írta Tubero.

Miksa, aki Fehérvár elfoglalása után magyar királynak kezdte címeztetni magát, elrendelte a holttestek eltakarítását. A bazilikában talált tetemeket ugyanott helyezték örök nyugalomra. Aztán rendezni kezdte a város viszonyait, hogy a kihalt élet ismét visszatérhessen bele. Először Kálmáncsehyt bírta megadásra, azzal a feltétellel, hogy a templom kincseit magával viheti. Szavát meg is tartotta, csupán egy keresztet tartott vissza az egyház értékeiből, amelyről a rajta lévő címer alapján azt állította, hogy hajdan valamelyik őse birtokában volt. Kálmáncsehyt méltóságától megfosztotta és a prépostságot Pollheim Bernátnak adományozta. Különben december 4-én a prépostságot és a káptalant birtokaival együtt védelmébe vette. November végén kihirdette hogy a polgárok térjenek vissza házaikba és folytassák csendes, békés munkájukat.

Miksa azonban végső céljának megfelelően szeretett volna mielőbb Buda elfoglalására indulni, amelynek bírása városa kulcsait meghódolása jeléül előre hozta Fehérvárra. A római király tehát Brunó Lajos költőt Ulászlóhoz küldte, hogy vele a királyság átadásáról tárgyaljon. Ugyanakkor Kristóf bajor herceget néhány mérföldnyire előre küldte azzal, hogy remsokára maga is követni fogja a hadsereg zömével. Ezúttal azonban Miksa király diadalainak vége szakadt. A koszorús költőt nem valami előzékenyen fogadták Ulászlóék Budán, sőt még élete is annyira veszélyben forgott, hogy alig tudott visszatérni a bajor herceg táborába.

A királyt pedig zsoldosainak lázadása végleg megakadályozta a tovább vonulásban. Amikor ugyanis a zsákmány szétosztására került a sor, a lovasok azt követelték, hogy az elosztás az egyenlőség alapján történjék. A gyalogosok ebbe nem egyeztek bele, mondván, hogy a győzelem croszlánrésze az övék, tehát a zsákmányból is nagyobb rész illeti őket. A vezérek minden vitatkozásnak véget vetettek azzal, hogy a zsákmányt összehordták a város főterére s ott egyenlően szétosztották. E miatt a gyalogosok nagyon megnehezítettek, sőt egy részük még az éjjel titkon elhagyta Miksa táborát és a Bakony irányában indult haza felé. Hiába küldött utánuk a király futárokat, azokat visszatérésre bírni sem szépszóval, sem fenyegetésekkel nem lehetett.

De a visszamaradtak is baj volt. Ezek elmaradt illetményeiket kérték, arra az esetre pedig, ha tovább akarják őket vezetni, kétszeres zsoldot követeltek. Miksának azonban erre pénze nem volt s hogy hadjáratát, amelyet eddig oly páratlan szerencse kísért, befejezhesse, szorult helyzetében Pécs dúsgazdag püspökéhez, Ernst Zsigmondhoz fordult kölcsönért. A főpap előzőleg szintén bejelentette hódolatát a római királynak, ez a meghódolás azonban — akárcsak a legtöbb magyar főrendé —, nem meggyőződésből történt, hanem az események pillanatnyi

hatása alatt. Éppen ezért áldozatra nem volt hajlandó még az ígért salzburgi érsekség fejében sem.

Így Miksának, miután hiába kérte katonáit két héten keresztül minden nap, hogy induljanak el Fehérvárról, keserű csalódással kellett lemondania Buda elfoglalásáról és az egész ország meghódításáról. Közben ugyanis Báthory és Kinizsy megerősítették a fővárost és Mátyás volt zsoldos hada is megindult Pozsony felől, miután Ulászló az özvegy királyné segítségével kifizette elmaradt járandóságait. Fehérvár környékén ekkor már nagy területen semmiféle élelmet nem lehetett kapni. Ezért a római király, nehogy még nagyobb bajba kerüljön, a bajor herceget visszarendelte Fehérvárra, majd december első hetében végleg elhagyta Székesfehérvárt és megkezdte gyors visszavonulását Ausztriába. A városban csupán kisebb őrség maradt Reinprecht Reichenburg parancsnoksága alatt.¹¹

Miksa eltávozása után nem fenyegette többé közvetlen veszedelem Ulászló királyságát. Az események fejlődése más irányba fordult. A főurak hadgyűllték árulásukat és katonaságot gyűjtöttek, hogy a megindítandó hadjáratban Ulászlót támogassák. A megváltozott hangulatra jellemző Báthory és Kinizsy levele, amelyben már a magabizás öntelt hangján írták a lengyelektől szorongatott kassaiaknak: „A római király hallván, hogy királyunk igen nagy sokasággal és erővel jön, és félvén tőle, hogy elbukik, megfutott és már e királyságból eltávozott. És reméljük Istenben, hogy ha olyan vezér kettő volna is, mint az az Albert, nekünk akkor sem tudnának ellenállni, hanem Isten segítségével kivetjük őket.

Albert herceg valóban nem tudott ellenállni a megújuló magyar támadásoknak. Ulászló ugyanis, miután Miksa eltávozott, a németek részéről fenyegető veszedelemmel szemben némi haladékhöz jutott, hadseregével öccse ellen fordult. A szerencsés hadjáratot 1491 február 20-án a kassai béke fejezte be. Ezután már csak a német kézen lévő dunántúli erősségeket kellett visszafoglalni, hogy az ország területi épsége ismét helyre álljon.

Miksa ezalatt mindent elkövetett, hogy magyarországi hadjáratát az 1491. év folyamán megújíthassa. Azonban sem fősvény apja, sem a német birodalom nem nyújtott neki akkora segítséget, hogy a most már tekintélyes haderővel rendelkező magyar király ellen nagyobb kockázat nélkül harcba szállhatott volna. Hamarosan még múlt évi hódításait is komoly veszély fenyegette.

A fehérvári német őrség a tél folyamán valóságos réme volt a városnak és a Buda körül elterülő vidéknek. Több alkalommal jól sikerült kirándulást végzett a környékbeli várkastélyok ellen. Egy alkalommal Paks mezővárosát rabolták ki, máskor Ozora várában lepték meg várat-

lanul és fogták el fiával együtt Héderváry Miklóst. Végül azonban szomorú vége lett egyik portyájuknak: a rác Belmusi Milos és Kéri Bálint seregétől súlyos vereséget szenvedtek.

A nyár elején azután vége szakadt a fehérvári németek garázdálkodásának. Június 5-én Báthory István a fekete sereg egy részével megindult Budáról és 8-án körülzárta a várost. Majd, amikor Ulászló király és Kinizsy Pál csapatainak megérkezésével az ostromlók serege mintegy negyvenezerre szaporodott, rendszeres ostrommunkákhoz kezdtek. A kis német őrség egy hónapig vitézül védte magát, de végül is be kellett látnia, hogy minden további küzdelem hiábavaló. Ők maguk akkora hadseregnek, mint amekkora a magyaroké volt, sokáig ellen nem állhattak, arról viszont hallottak, hogy Miksa király a magyarokéval egyenrangú sereget kiállítani nem képes. Július 23-án öt napi fegyverszünetet kértek, hogy ezalatt a város átadásának módját megtárgyalják. Július 26-án aláírták a kapitulációt, amelynek értelmében minden rablott holmit vissza kellett adniok, viszont poggyászaik elszállítására harminc szekeret és védelmükre katonaságot kaptak a magyar királytól. Ezután hamarosan megnyitották a vár kapuit s Székesfehérvár nyolc hónapig tartó idegen megszállás alól felszabadult.¹³

Miksa király pár hónap múlva a pozsonyi békében megegyezett Ulászlóval és ettől kezdve nem háborgatta birtokában. Rövidesen elnyerte a német—római császári méltóságot, amellyel egy nagy, de felbomlóban lévő birodalom kormányzásának súlyos terheit vállalta magára. A császári trónon ragyogó államférfiúi képességeivel lehetővé tette, hogy birodalma Európa vezető nagyhatalmává váljék, ugyanakkor, amikor a szomszédos Magyarországot szerencsétlen körülményei feltartóztatathatlanul sodorták a mohácsi katasztrófa felé.

J E G Y Z E T E K

1. Mátyás király halála utáni viszonyokra I. a következő műveket: *Hóman B., Szekfű Gy.*: Magyar történet. (Bp. 1—8. köt.) — *Fraknói V.*: A magyar királyválasztások története. (Bp. 1922). — *Szabó D.*: Küzdelmeink a nemzeti királyságért. (Bp. 1917). — *Tóth Z.*: Mátyás király idegen zsoldosserege. (Bp. 1925). — *B. Kraus*: Maximilians I. Beziehungen zu Sigismund von Tirol 1490—1496. (Wien 1879).
2. *Cronicon Carionis*: (Murelia Aliobrogum 1610) 917.
3. *Bonfini*: 539. — *Istvánffy M.*: 6. — Kérdéses, hogy mennyiben jelentett a fehérváriak anyagi megterhelést a koronázás? Ennek különben már a XIII. században nyomában akadunk. Erzsébet királyné ugyanis Noé falut a IV. László király koronázásán szenvedett károk jóvátétele fejében adományozta a fehérváriaknak OL: DL 641.
4. *Dubravius*: *Historia Boemica Basilea* (1575) 296.
5. A körülmények szólnak a mellett, hogy ezek a Szent Miklós prépostság tanulói voltak. A Szent Miklós prépostság káptalani iskolájának létezését tanúsítja *Békefi R.*: A káptalani iskolák története. (Bp. 1911) 231. — (Az összetűzés a Budai külvárosban történt, a káptalani iskola mellett gondolhatunk az ugyanitt székelő domonkosok iskolájának tanulóira is! *Szerk.*)
6. *Bonfini*, i. m. 539.
7. A fehérvári mezőn lovaggá ütöttek közül ismertek a már említett Michael Ehenheim, Albercht von Rechberg, Georg von Rosenberg, Johann von Closen, Seyfried von Törring, Johann Holzstattel, Caspar Schenk, Otto Oberhamer, Wolfgang Weichs, Johann Schiltbass, Georg Peuscher stb. *L. Fugger*: *Ehrenspegel* (Nürnberg 1667) 1028.
8. *Lichnovszky*: *Geschichte des Hauses Habsburg*. VIII. Reg. 1476. — 1526-ban ugyanezen a tájon volt a város bírájának háza, amint azt *Szeréminél* olvassuk. (Monum. Hung. Hist. Script. I. 132.)
9. „Jacobus Siculus”, akit Károly János „Szittya Jakab”-nak fordít, aki aki pedig nem más, mint Székely Jakab, Mátyás király unokaöccse, előbb Korvin János híve, majd a csonthegy-i ütközet után a római király leghatékonyabb támogatója.
10. *J. Grünbeck*: *Vita Friderici III. et Maximiliani I.*
11. Fehérvár elfoglalásáról több hazai és külföldi mű megemlékezik. A hazaiak közül fontosak: *Bonfini* (használt kiadás: Hanovia 1606); *Ubero* (*Schwandtner*: *Scriptores I.*); továbbá az egy századdal később élt és leginkább az előbbiekre támaszkodó, de más forrásokból is merítő *Istvánffy Miklós* *Históriája*. (Használt kiadás: Köln 1622). — Az idegen források közül igen fontos Miksa király naplója. *Kápolnai P. J.*: Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó feljegyzései. *Századok* 19 (1885); *Gömöry G.*: Miksa római király naplójából Magyarország elleni hadjárata alatt 1490. *Hadtörténeti Közlemények* 4 (1891) 274—277.; Igen jelentős a fehérvári események szempontjából a római király kíséretében részt vett *Michael Ehenheim* tudósítása, amelyet *Fr. Firnhaber* adott ki „Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaws II und Ludwig II, 1490—1526. (Wien 1849). — Ami az elfoglalás napját illeti, azt a régebbi magyar irodalom november 16-ra tette az esztergomi berrivarium feljegyzése alapján. *Pray*: *Historia Regnum Hun-*

gariae. II. 502. Az elfoglalás azonban egy nappal később történt, ki-
tűnik ez Miksa királynak november 17-én Fehérvárról Zsigmond
tiroli főherceghez intézett leveléből. *Fr. Firnhaber*, i. m. 52.

12. Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratai: Coll. Kaprinayana. B. Tom.
XXVII. 164.
13. A visszafoglalás napjára vonatkozóan l. Bakócz Tamás győri püspök
levelét. *Pray*: Epistolae procerum I. — A megadás feltételeire *Bonfini*
és *Istvánffy* munkáin kívül l. Szapolyainak 1496. július 26-án Fehér-
várról a bártfaiakhoz írt levelét. Budapesti Egyetemi Könyvtár: Coll.
Kaprinayana. B. Tom. XI. No. 13.

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: FITZ JENŐ

MEGJELENTEK :

A. (tudományos) sorozat:

1. Wathay Ferenc Énekeskönyve	50 Ft.
2. <i>Fitz Jenő</i> : Kiadatlan Hercules domborművek
Fejér megyében	2 Ft.
3. <i>Fitz Jenő</i> : A székesfehérvári Budai külváros
középkori templomai	3 Ft.
4. <i>Fitz Jenő</i> : Hercules-kultusz eraviszksusz területen	3 Ft.
5. <i>Somogyi Árpád</i> : A vladimiri Istenszülő ikon
XV. századi másolata Székesfehérvárt	3 Ft.

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

1. <i>Fitz Jenő</i> : Csókakő vára	1 Ft.
2. <i>Fitz Jenő</i> : A székesfehérvári középkori bazilika	2 Ft.
3. <i>F. Petres Éva</i> — <i>Fitz Jenő</i> : Fejér megye rövid
története I.	3 Ft.
4. <i>Fitz Jenő</i> : Séta a régi Székesfehérvárt	3 Ft.
5. <i>Radetzky Jenő</i> : Székesfehérvár madárvilágáról	2 Ft.
6. <i>Stigler István</i> : Székesfehérvár nyomdászatának
150 éves története	3 Ft.
7. <i>Fitz Jenő</i> : Török erődítések Fejér megyében I.	2 Ft.
8. <i>Fitz Jenő</i> : Török erődítések Fejér megyében II.	2 Ft.
9. <i>Fitz Jenő</i> : A sárkeszi mithraeum	1 Ft.
10. <i>Juhász József</i> : Székesfehérvár ostroma 1490-ben	2 Ft.
11. <i>Fitz Jenő</i> : A középkori Székesfehérvár	3 Ft.
12. <i>Fitz Jenő</i> : Végvári harcok Fejér megyében	3 Ft.
13. <i>F. Petres Éva</i> : Mészöly Géza	1 Ft.
14. <i>Wathay Ferenc</i> : Székesfehérvár veszéséről való história	2 Ft.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

10. kötet, 1955. év	5 Ft.

D. (múzeumi vezető) sorozat:

1. <i>Fitz Jenő</i> : Vezető a középkori romkertben	elfogyott
2. Vezető az István Király Múzeum kiállításában	1 Ft.
3. Kassák Lajos képművészete	1 Ft.
4. Leonardo da Vinci kiállítás	1 Ft.
5. Vincent Hložník kiállítás	1 Ft.
6. Nyergesi János kiállítás	1 Ft.
7. III. Országos Tanuló Rajzkiállítás	1 Ft.
8. Gadányi Jenő kiállítás	1 Ft.
9. A Fejér megyei képzőművészek kiállítás 1957	1 Ft.

E. sorozat: A Fejér megyei múzeumok évi jelentései

1. 1955. év	3 Ft.
2. 1956. év	3 Ft.

ELŐKÉSZÜLETBEN :

A. (tudományos) sorozat :

6. *Solymos Ede*: Rekesztő halászat a Velencei tavon

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

15. *Fitz Jenő*: Régészeti kutatások Fejér megyében

16. *Környei Elek*: Beethoven Martonvásáron

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos (A. sorozat és Székesfehérvári Szemle), népszerű (B. sorozat) és múzeumi vonatkozású (D. és E. sorozat) tanulmányokat közöl.

A KÖZLEMÉNYEK A., D. és E. sorozatai csak az István Király Múzeumban kaphatók (Székesfehérvár, Ságvári Endre tér 3). A B. sorozat (*Múzeumi Füzetek*) újságpavilonokban és a Könyvterjesztő Vállalat antikvár boltjaiban is megszerezhetők. Az A. (tudományos) és B. (*Múzeumi Füzetek*) sorozatok előfizetés útján is megrendelhetők az István Király Múzeum 142 535—906 számú csekkszámlájára történő befizetéssel. A meghatározatlan időközönként megjelenő füzetek előfizetése 6—6 számra szól.

A. (tudományos) sorozat:

2—7. szám 18 Ft.

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

1—6. szám 12 Ft.

7—12. szám 12 Ft.

13—18. szám 12 Ft.

A *Múzeumi Füzetek* (B. sorozat) előfizetői a múzeumi vezetőket (D. sorozat és a Fejér megyei múzeumok évi jelentését (E. sorozat) illetmény-számként megkapják.

